

Egressy Gábor, Egeresi Galambos Gábor

Drámai színész, rendező, igazgató

Született:

1808. november 3. Lászlófalva, Borsod-megye, Magyarország,

Elhunyt:

1866. július 30. Pest, Magyarország

Életrajza:

Adatok:

1826 - színésznek áll, bár családja református papnak szánja.

1829 -1834 - Kassán, és Kolozsvárott játszik.

1835-37 - a budai Várszínházban játszik.

1837 - első bécsi tanulmányútja, a Burgtheaterben.

1837-1866 megszakításokkal a Pesti Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház tagja.

1845-től a Nemzeti Színház rendezője is

1843-44 - bécsi, németországi és párizsi tanulmányútra megy

1848. március 15-én este a Nemzeti Színházban, a félbemaradt előadás során elszavalja a Nemzeti dalt

1848-49 - két hónapig szegedi kormánybiztos, majd szabadcsapat-vezér

1849-50 - Törökországba emigrál.

1851-1854 - a Nemzeti Színház operarendezője

1855 - visszakapja a játékjogát

1863-tól a Kisfaludy Társaság tagja.

1864 - előadás közben agyvérzés éri, de felépül belőle

1865-66 a Színi Tanoda színézmesterség tanára

1866 - előadás közben rosszul lesz, hazaviszik, és otthon eszméletét veszti, majd meghal, 61 éves.

Életútja részletesebben

A gyermekkor

A Borsod megyei Lászlófalván születik, Galambos Gábor néven. Szülei szigorúan nevelik öt testvérével egyetemben. Egyébként bátyja, a később született Egressy Benjaminnak, (1814. április 21. Sajókazinc, - Pest, 1851. július 17.), akit Egressy Béniként ismer azóta is a magyar zeneirodalom, s aki fájdalom alig 37 évesen, hagyja el az árnyékvilágot, tüdőbajban. Édesapjuk, kiváló szónoki és zenei tehetséggel megáldott református lelkész, nagyobbik fiából is papot szeretne nevelni, amely rögzös, de mégis biztos megélhetés akkoriban. A közeli Miskolc városban tanul, 1818 és 1826 közötti időszakban. Tizenöt éves, amikor 1823-ban megnyílik, itt, Miskolcon a közsínház. Valószínű az előadások nyomán támadt élmények vezetnek a színészi pálya felé.

A színi pályán

1826-ban lép először színpadra hivatásos társulatban, mégpedig Rozsnyón, Gombos Imre: "Szent a törvény, szent az esküvés" című színdarabban adja Angelo szolgálja szerepét. Ez a fellépés végleg megpecsételi Gábor sorsát, és a papi pálya lehetősége végképp bezárul

mögötte, bár édesapja korábban már két ízben is erőszakkal visszahozza őt a színjátszóktól a papneveldebe, de a harmadik elszökését követően végképp színész lesz.

Kassai esztendők

Ő mindenre ajánlkozik, csak maradjon, s úgónak és kardalosnak szerződtek.

A társulat öt évig játszik Kassán. Eleinte Berzeviczy Vince, később Csáky Tivadar gróf irányítása alatt. Nyaranként kirándulásokat tesznek Eperjesre, Bártfára, Ungvárra, Beregszászra, Máramarosszigetre, Kolozsvárra, Nagyváradra, Debrecenbe, Miskolcra, Aradra, Temesvárra, Nagybecskerekre.

Az erdélyi dalostársulat, kardalnokaként, így hát hosszabban időz Kassán, ahol egyebek mellett a Bánk bán ősbemutatóján is játszik, ahol Ottót alakítja (1833. február 15. Kassa). Egyébiránt a darab színrevitelét az az Udvarhelyi Miklós szorgalmazza, akinek tíz esztendeje, Katona maga olvassa fel a darabját. 1831-ben, azaz 23 esztendősen itt Kassán feleségül veszi kolléganőjét, az akkor 15 esztendőös Szentpétery Zsuzsannát, s varázslatos módon házasságuk valóban egy életre szól.

Holtukban is a Kerepesi temetőben egy sírhelyén nyugszanak. Zsuzsanna egyébként a kor egyik legkitűnőbb színésznőnek, Szentpétery Zsigmondnak korán árvaságra jutott húga, akit Déryné fogad örökbe, és ő neveli anyaként a gyermeket, majd Zsuzsi nagy döntésekor is áldását adja a házasságára.

Három gyermekük születik, két fiú és egy leány gyermek. Ákos 1832-ben, Etelke 1834-ben, és Árpád 1836-ban született. Ákos (1832-1914) és Árpád (1836-1869), maguk is színészek lesznek, bár Árpád inkább segédszínésként működik egy ideig csupán, Etelke (1834-1909), a leányuk pedig Telepy Károly festőművész felesége lesz. 1833-ban a társulat kettévál. Egy része a truppenak Kolozsvárra megy, míg a társulat másik része a budai Várszínházhoz kerül. Egressy Gábor a kolozsváriakkal tart családostul.

Egressy a kezdetekről

"... az én koromban a kezdő a pályát szükségképp a színlapok írásával kezdette, szükségből szét is kellett a lapokat hordania, közreműködni a színpadépítés körül, festéket tört a díszítőknak, segített ennek a díszleteket festeni s fölállítani, a lámpákat öntötte és gyűjtötte, másolta a darabokat, működött mint szereplő színész, táncos, kardalnok és magánénekes, egypár jelmezét át meg átalakította százféléképpen, mert ugyanazon öltönyből kellett kitelni a magyar fényes dolmányoknak és a német lovag öltönynek, különböző részletekkel, mert ki-ki maga tartozott ellátni magát az előadás minden kellékeivel..."

A Nemzeti Színház tagja

Néhány vándortársulati esztendő után 1835-ben már Budán a Várszínházban lép fel, ahol az egykori kassai társulat másik fele, már két esztendeje is itt játszik. A társulathoz szegődik, amelynek akkori vezetői Fáy András és Döbrentey Gábor, aztán később Döbrentey egymaga vezeti a színházat. Itt olyan neves kollégákkal dolgozhat együtt, mint Déryné, Kántorné, Lendvay, és Megyeri.

Első fellépése: 1835. április 8-án, Béreaud: "Őrültek háza Dijonban" című darabjának Eberhard szerepében. Minden nap más és más darabot adnak, mert a közönség jó ha egy estére-valót ad ki egyszerre. Ez rendkívül fárasztó a színházi embereknek, mert szinte napi tanulást feltételez, és ráadásul főképp idegen mű megy, magyar dráma alig, de mint mondják: - ezek közsőrűkövek, amelyen kiélesedik az elme, és a talentum. Ekkoriban Egressy a budai Várban bérelt lakásban él, három gyerekével és feleségével, aki szintén játszik a Várszínházban, bár mondják, a fiatalasszonynak nincs nagyobb tehetsége, pusztán kell a pénz

a megélhetéshez. Itt, a Várszínházban játszó színészek közt válogatja ki a Nemzeti Színház akkor szerveződő alaptársulatának két intézője, Fáy András és Döbrentei Gábor, a leendő Nemzeti Színház társulatát, amelybe meghívást kap Egressy is. Hiába a szerződés, a színház alapjait ássák csak ekkoriban Pesten, a Kerepesi úton. Közben német vendégszínészek érkeznek, akik játéka kapcsán felmerül az igénye a német nyelv ismerete iránt. Önszorgalomból megtanul németül, korábban nemzeti érzései gátolják ebben. Tudniillik az elnémetesedő Magyarország számos lakóját bosszantja a német kultúra prioritása, így őt is, és jusst sem tanul meg németül. Most viszont lemásolja, és lefordítja Lessing: Hamburgi dramaturgiáját, a kor német színjátszásának egyik kimagasló elméleti munkáját. Rájön, hogy tudatosan kell készülnie a nemzet első színházának felvirágoztatására színészként. Bécsbe utazik - saját költségén- tanulmány útra, 1837 elején. Gyalog vág neki a hosszú útnak, meg szekérral, hajóval, és ismét gyalog, újfent szekérra kéredzkedve néhány nap alatt Bécsbe ér, nagybátyjánál száll meg és hosszasan tanulmányozza a Burgtheater működését, színjátszási szokásait, és egyéb szervezeti felépítését. Hazatérően 1837 augusztusában, a Nemzeti Színházi (amit ekkor Pesti Magyar Színháznak hívnak) idény is elindul itt Pesten. A nyitóestén ő játssza a Költő (Vörösmarty) szerepét, Vörösmarty: az "Árpád ébredése" című darabban, valamint a "Belizár"-ban Alamír szerepét. Később még két ízben folytat tanulmányokat Bécsben, a Burgtheaternél.

A színház szerepének fontossága

"... nem foghatnók meg, ha magyaroknak nem születünk, hogy hazában, hol oly kevesen olvasnak és gondolkoznak, hol az irodalom oly szűk körben mozog, miképp nem lehet akarni orgánumát az eszmének, oly széles határákörűt, mint ez: intézetet, mely eszmélkedésre, polgári öntudatra ébreszt, intézetet, hol a népek és idők nagy eszméit, tökélyeit, s hitványságait, dicsőségét vagy szégyenét művészet bírálja meg, egyszerre nagyobb tömeg előtt, mint az olvasó közönség egész Magyarországon, miképp nem akarhatni közintézetet, mely a holt betűnek hangot, életet ad, hol a szózat gyakorolja hatalmát, hol élő példa szól, mely vonz, míg a szó tanít. Mert ki ne tudná, minő hatalma van a kimondott szónak, az édes anyanyelv bájosan zengő hangjának, az írott szó felett!... "nem érünk rá, fontosabb teendőink is vannak" - mondják. Valóban különös: Mintha egy éhes árvai tót mondaná, nem ér rá ebédelni, vagy egy beteg rab, hogy nem érkezik élni, vagy egy mámoros bonvivant, hogy nem ér rá kijózanodni... Üssétek bár föl a törvénykönyvünk utóbb lapjait. A teendők nem sorban, hanem körben állanak, - egymás mellett, nem egymás után. Körben mozognak a világok és a természetben minden. ...ma vetünk, holnap arassunk. kinek adunk tehát? Egyeseknek? S miért? Ingyen? - Vajon nem esztelenség volna a nemzettől egy éhes naplopónak adni kenyeret, midőn magának sincs? Ha tehát ad a nemzet, ad annak aki visszafizetheti: vagy inkább fizet a nemzet annak, akitől nem kapott, fizet addig, míg viszont fiztethetik aztán pedig azt mondja kiszolgált emberének, hogy - odább!" részlet Egressy Gábor: A színház és a nemzet - című tanulmányából, 1846.

Az európai színjátszást tekinti mértékadónak

Egressy családotul átköltözik Pestre, a Kerepesi út és Síp utca sarkán álló Salvator Patika felett laknak. Ugyanezen ház másik lakásaiban lakott Déryné, meg Kovátsné is. Sőt az 1838. március 14-én bekövetkező árvíz is itt éri őket, és Egressy csónakja szabadítja ki mindnyájukat. A Színházában vezető feladatokat kap, amely nagyobb fizetéssel jár, és ez némiképp enyhíti a szűkölködésüket. A kétalakú, Vasárlarcos, Kean, Lear Király, Marót bán darabok címszerepeiben játszó Egressyt, nem kisebb szemek figyelik rendszeresen és kritikusan, mint Vörösmarty Mihály, és Bajza József. A repertoár egyébként a várszínházzal sokban megegyező, már csak a színtársulat összetétele miatt is, akik a Várszínház tagságából toborozódtak jórészt. 1838 tavaszán Bécsbe megy tanulmányútra, és Bécsből küldi felmondó levelét Bajza Józsefnek, aki addigra már a Nemzeti Színház direktora. Schodelné a színház

legkiválóbb operaénekesnője, ám zsarnoki viselkedésével túrhetetlenné teszi a színészek helyzetét és tiltakozásul Egressy megválí a színháztól. Egressy sokkalta önérzetesebb, semhogy eltérje ezt az önkényeskedést. Egy évadnyi időszakot követően megválí tehát a Nemzeti Színháztól, és vidéki társulatokhoz szerződik, rövidebb-hosszabb időre. Játsszik Debrecenben, Nagyváradon, majd Kolozsvárott játszik, többnyire zsúfolt házak előtt és lelkes ünneplésben van része mindenütt amerre csak jár. 1838. november 15-én jelenik meg ismét Pesten a nemzeti Színház közönsége előtt, Moór Ferenc: "A haramiák"-ban. Nagy tapsal fogadják a visszatérő művészt. Címszerepek és főszerepek várják itt Pesten. A vidéki ismertség és nagyobb fizetség azonban erős késztetést jelent számára, és 1840. május 2- tól augusztus 3 - áig terjedő időszakban tett vidéki játékaiknak mérlege: 1996 ezüstforintot tesz ki, amely jócskán meghaladja a színházbeli bevételeit.

Egressy baráti köre

Barátai, korának legtehetségesebbjei, a magyarság szellemi vezető személyiségeiből kerülnek ki. 1838 telétől fogva az akkori (Pest város) Sebestyén téren levő Csiga vendéglőben találkoznak előadások után Vörösmarty Mihály vezetése alatt. Vörösmarty mellett gyakran itt találni Pulszkyt, Bajzát, Henszlmant, Gaált, Tóth Lőrincet, de megfordul itt Érdy, Erdélyi, Garay, Bártfay, Stuller, Pétery, Lendvay és László József a színészkollegák közül, no és a testvér Egressy Gábor is. Jobbára vitáznak, világot váltanak, élcélődnek, adomáznak, s gyakran szavalnak és énekelnek. Ebből a társaságból nő ki később, a nagyjelentőségű Nemzeti Kör is. Eljárnak vidékre, a főtí szüretéken köszöntik rendszeresen az özvegy Fáynét, vagy gróf Ráday Gedeonnál járnak Ikladon és Péczelen, elmennek Zugligetre (agyag-) galambvadászatra. Egyszóval összetartó kis társaság egyik központi alakja Egressy, aki számos más szellemi nagysággal tartja a kapcsolatot a "Csiga-kör"-ön kívül is. Állandó összeköttetésben áll Kazinczy Gáborral, Csató Pállal, Szemere Pállal, Erdélyi Jánossal, Kuthy Lajossal, valamint Szigligeti Edével.

Egressy szembekerül sok mindenkivel szemlélete miatt

1840-ben a Pesti Magyar Színház elnevezés, Nemzeti Színházzá válik. Játsszanak operát a zenés műfaj közül, és a prózát. Vígjátékot, szomorújátékot, drámát egyaránt. Egressy a próza elkötelezett híve és miután szerepkörében visszaszorul a zenés műfaj előrelépésével támadja nyíltan az operaműfaj színházbeli megjelenését. Sokakkal kerül emiatt konfliktusba, egyebek mellett igazgatójával. Nem látja a zenés műfaj elsöprő erejét a már meglevő német zenés-színházakkal szemben. Egressy jövedelem emelést kér a prózai műfaj képviselőinek, ám Kossuth, aki nemrég jött ki börtönéből, és adott pillanatban a Pesti Hírlapot szerkeszti, cikkben támadja a prózai műfaj képviselőjét, Egressyt. Polémia és komoly elméleti vita támad Kossuth és Egressy közt, amely egyet nem értés, még később, a Világos után bekövetkező törökországi emigráció során is kiújul közöttük. Egressy Kossuthot bíráló megjegyzései miatt a hazai szellemi élet képviselői hazafiatlannak tartják, és Egressy el nem ismerésének egyik talpkövét adják a Kossuth-ot bíráló megjegyzései. Az irodalmi német nyelv tökéletesítése mellett nagy hangsúlyt fektet a francia nyelv elsajátítására.

Európai tanulmányútja

1843. november 3 - án útnak indul újabb tanulmányútjára, ám ezúttal nem kisebb a célállomás, mint Párizs. Sokesztendei jövedelmét fordítja erre az utazásra, amelyen végig útjegyzetet vezet. Bécsben megtekintí a színházakat, amelyekben valósággal otthon érzi magát. Szekéren Linzbe dőcög, és útközben elidőz a melki apátságánál. Aztán Regensburg nyugözi le. Linztől Salzburgig vasúton megy, de persze akkoriban jobbára lóvontatású az eszköz. Münchenben operába jár, és nagy hatással van rá egy márványszobor, egy alvó szatírt

ábrázoló, amely "annyira él, hogy örökké fogok rá emlékezni" - írja. November 21-én érkezik Párizsba, amely első pillanattól fogva lenyűgözi. "Oh Istenem, hol vegyek időt és pénzt, mindent mi itt van, tudni, ismerni, látni?" Lenyűgözi a poros és gyakorta sáros Pest után a sok kikövezett utca, a középületek, parkok, és a múzeumok, gyűjtemények sokasága. Találkozik személyesen Victor Hugóval, Casimir Delavigne temetésén, valamint Samsont-tal, Mellesvillet-vel. Figyel, vizsgálódik, észreveszi az eltérő dikciókat a színpadokon, lenyűgözi a színházi világ sokszínűsége. Elképed hogy akkoriban Párizsban 4 nemzeti színház, 2 drámai, és 2 zenés színház működik, a 16 népszínház, és 20 kisebb és apróbb színház, és az egy olasz operatársulat mellett, és összevetése a pesti viharos viszonyokkal elkeseríti. Párizsban Egressy újszerű színjátszást lát, és ez erősen befolyásolja a későbbi fejlődését. 1844- elején ér haza Párizsból, és hamar ágynak esik, ami azért is okoz gondot, mert jövedelem nélkül marad a családjá. Ekkor a színház igazgatója Bartay Endre, aki tiszteli Egressyben az euoper szemlélet hazai nagykövetét, és bár személyesen nem látja játszani az igazgatása alatt, de előleget utal ki számára. Később nagyobb feladatokkal bízza meg, és főszerepek sorát játssza el Bartay bizalmának köszönhetően. Hazatérve lelkes tolmácsolja a francia romantikus drámairodalomnak, és ha lehet, még lelkesebb híve Shakespeare drámáinak. Lefordítja a "Macbeth"-et, "A makrancos hölgyet", és társfordítóként részt vesz a "Coriolanus", a "IV. Henrik", és a "Tévedések vígjátéka" magyarra fordításában.

Egressy és Petőfi barátsága

1844-ben, a Macbeth előadását követően ismerkednek és kötnek egy életre szóló barátságot. Ugyan 15 esztendővel idősebb Petőfinél, de szellemük, érdeklődésük, lelkesedésük, és szenvedélyük rokon. Egressy csodálja és őszinte barátsággal szereti Petőfit, és viszont, Petőfi elragadtatással van Egressy művészi játéka iránt, és azon kevesek egyike Egressy, akinek a véleményét respektálja. Előadások után gyakran vannak együtt, sőt egy időben Petőfivel egy házban is laknak, s elég gyakran jár hozzájuk ebédelni vasárnap később is, a nagy költő. Korábban, mint színész kollégát, Egressy jutalomjátéka idején, Egressy kérésére alkalmazzák Petőfit, a jutalomjáték idején a Nemzeti Színházban, ahol iparlovagként lép fel, a Szigligeti vígjátékában. Egressyről írott kritikája kapcsán, valamint a róla írott versével emeli Egressyt örök időkre a Parnasszus legmagasabb fokára, amit később kortársai mind gyakrabban elfeledik.

1848-as forradalom első estéje

Épp vidéken játszik ezidőtájt, de a forradalmi hangulat még idejében Pestre csalogatja. Csatlakozik a forradalmi ifjúság tevékenységeihez. Azon a nevezetes március 15-én este a Nemzeti Színház, Bánk bán előadását a felkorbácsolt hangulatú tömeg gyakorta szakítja meg bekiabálásaikkal, az előadás közepe körül járva, aztán a Talpra magyart skandálja a nép, mit sem törődve a színpadi történésekkel. Egressy leveti Petur bán színpadi jelmezét, és fekete díszmagyarba öltözik, így penderülve ki a színpad közepére. Elszavalja a Nemzeti dalt, olyan hévvel és átéléssel, hogy az egész színház visszhangozza a refrént... A szavalatot hatalmas üdvivalgás zárja, amelyben Petőfit és Egressyt éltetik felváltva. A szabadságharc kitörésekor beáll nemzetőrnek.

Egressy a szabadság harc idején

Egressy kiveszi a részét a szabadságharc eseményeiből is. Nyári Pál, a honvédelmi bizottmány helyettes elnöke, Szeged kormánybiztosává nevezi ki: "... Egressy Gábor, ki eddig biztosi minőségben, lélekéberség, hazafiúi buzgalom, erély és tevékenység által magát

különösen kitüntette, Szeged városára és vidékére tejhatalmú kormánybiztos gyanánt küldetik ki" Megbízataa két hónapig tart, amely alól Kossuth menti fel. Ekkor gerilla csapatot, ún. szabad-csapatot szervez Észak-Magyarországon, és egy alkalommal, portyázás közben megsérül. Később, felépülésekor részt vesz Buda ostromában.

Petőfi elvesztése

1849-ben csatlakozik Bem csapatához, és útközben Mezőberényben találkozik Petőfivel, aki feleségével és Zoltán fiával készül Aradra menni. Találkozásuk alkalmával Petőfi megváltoztatja eredeti tervét, és Egressyvel tart tovább Bem seregeihez, Nagyváradra. Az ojtózi szorosban találkoznak Bemmel. Aztán amikor Bem Marosvásárhelyről Lüdere ellen indul Segesvárra, Petőfi hajthatatlanul vele akar menni. "Tudod nem tudok az Öregtől elmaradni" - mondja Egressynek - "akár visz, akár nem, én megyek" - és elindul kis vászonkabátban Bem után. Egressy néhány nap múlva hallja a hírt, hogy Segesvárnál Bem súlyos vereséget szenvedett, a 1200 ember ütközött meg 16 000 oroszal. Bemhez üzen Petőfi végett, de csak annyi hírt hall, hogy egyik szárnysegédje látta az országúton keresztül futni, talán a kukoricaföldek felé tartott - a csata idején... de több hír nem érkezik a barát felől. Múlnak a napok, és minden perc csupa aggodalom. Petőfiről semmi hír. Így ír naplójában: "... Már tíz napja, hogy Sándor oda van. Ez borzasztó. Elfogva nincs, mert Bauer, kit a muszkák Segesváron elfogtak, ide visszaszökött, s az, ott Sándort a foglyok között nem látta, sőt róla nem is hallott. Már bizonyosan vége van... Vagy kozák döfte le, vagy az oláhok verték agyon... Engem ő hívott ide: tehát nincs mit magamnak a szememre vetnem. De mégis... ha Berénybe félórával később érkezem: ez vele nem történik..." Petőfiről nem jön hír soha többé, és Egressy élete végéig sem tudja kitépni agyából a vádaskodó gondolatokat: "... ha Berénybe félórával később érkezem: ez vele nem történik..." Öregsége idején, is Petőfit emlegeti gyakran, magát hibáztatja a nemzet költőjének haláláért.

Száműzetésben

A világosi fegyverletétel után, Orsován keresztül hagyja el az országot sokadmagával és Törökországba emigrál, kezdetben Viddin városában él Kossuth, Bem, Perczel, Mészáros, Guyon, Dembinszky, Batthány Kázmér, Monti gróf társaságában. Néhány műsoros est megszervezésében vesz részt itt. Három hónap elteltével pedig Sumla városába szállítják őket. Itt kezd törökül megtanulni. Kossuth, Bem már ez időre jól ír és olvas török nyelven. Felajánlják neki, hogy Isztambulban vállaljon rendezői állást, az itt állomásozó, télen olasz opera, nyáron francia vaudevill társulatnál. Egressy hazafias érzésektől túlfűtötten elutasítja a korántsem bántó szándékú ajánlatot. Távollétében, "in contumaciam" halálra ítélik. Az emigrációban eltöltött esztendő elmúltával, a honvágy és a színpad utáni sóvárgás oly erősen kikezdi idegeit, hogy elfogatását és hadbírósa elotti felelősségre vonását vállalva visszatér az országba. Döntésében a végső lökést 1850 júniusában az adja, hogy emigrációjában meglátogatja családja Konstantinápolyban. Időközben Haynaut felmentik, és remény van a korábbi ellene szóló halálos ítélet megváltoztatására is. Családjával együtt hazatér hát Pestre 1850. szeptember 16-án.

Visszatértekor Arany János verssel köszönti:

"Igen! Visszatérted a jövőre zálog...

S én, kétségbeesett, most remélek, várok

Boldogabb időket.

Még sötét az égbolt, de borús határán

Kezdi már jelölni egy fészló szívárvány

A síró felhőket."

Kegyelmet kap

Számít rá, de nem fogják el mégsem. A színészeket ekkor már nem veszik olyan komolyan. Ugyan fárasztó és hosszadalmas kihallgatáson kell átesnie, végül azonban Fáy András és Ráday gróf közbenjárására kegyelmet kap:

"Igazolvány, mely szerint az ezen haditörvényszéknél felségsértés- és a magyar forradalomban való részvételért szabadon járó-kelő, vizsgálat alatt levő, kötél általi halálra ítélt Egressy Gábor nevű színésznek, felkelőknél volt kormánybiztosnak haditörvényszékileg megállapított büntetése Ő felségének, a császárnak, f. év aug. 25-én kelt legmagasabb elhatározása folytán teljesen elengedtetett, mi is további igazolásul ezennel hivatalosan nyilváníttatik. A Császári és Királyi Haditörvényszék részéről: Pesten, 1851. október 7.-én." És a hivatalos szervek képviselőjében aláírók sora.

A színpadtól eltítva

1850. szeptember 16-án tér haza, 1851. október 7-én amnesztiát kap, de nem játszhat színpadon, sem vidéken, sem a fővárosban. megélhetésből kiadatja Törökországi naplóját, amely előfizetési felhívásának gondozója Déryné. A kiadás anyagi siker, viszont Kossuthról írt bíráló kritikái megjegyzése kapcsán hírneve erősen megtépződik. Minden építő jó szándéka ellenére is, Kossuth személye szent és sérthetetlen a közvélemény szemében, és inkább ő tűnik fel kevésbé magasztos képben, sem minthogy ezen a közhangulat megváltoznék. A Nemzeti Színház zavartalan játszik, igaz Egressy nélkül, és szerepeit a sorra veszik át a kollégák. Fortyog titokban ezen a számára megváltoztathatatlan dolgon. 1852-ben Festetich Leo lesz a Nemzeti direktora, és az operai műsor színvonalának emelése végett szerződteti Egressyt operai rendezőnek. Közel egy esztendőn keresztül működik Egressy operai rendezőként színházánál, nyugdíjaztatásán morfondírozik és teológiai tanulmányok folytatását fontolgatja. Egy balul sikerült sűgása kapcsán a rendőrség felbontatja a szerződését, és fiát, Ákost pedig azonnali hatállyal behívják katonának.

Egressy ismét játszhat

1854-ben Ráday Gedeon gróf foglalja el ismét a direktori széket, és első intézkedéseinek egyikeként, Fáy András közbenjárására megszerzik a játszási engedélyt Egressy számára. 1854. május 10-én lép vendégként a Nemzeti Színpadára ismét, Shakespeare Lear királyának címszerepében. Sorra játssza régi szerepeit és címszerepekben, főszerepekben tündököl a nemzet első színházának színpadán, de szerződést nem kap, vagy az is lehet, hogy nem kaphat, abban az egy, ott eltöltött esztendőben. Aztán szerződés nélkül, ismét vidéki útra vállalkozik, és ezernyi helyen vállal fellépést. Jobbára műkedvelők társaságában lép színre amely szakmai szempontból erősen megkérdőjelezi annak értékét és súlyát. Aztán egy vándorév elteltével a Nemzeti Színház szerződött rendes tagjává válik Egressy. A közben megváltozott színházi körülmények kapcsán szerepeiben szinte egyedül valóan tündökölhet, "ellenfél" nélkül. Hamlet, Othello, Coriolanus, Petruchio, Macbeth, III. Richárd alakításai a magyar színjátszás történetének kimagasló első nagy lépései. Ismét műsorra kerülhet a Bánk bán, amelynek őselőadásán túl, most a második újjászületésénél is jelen lehet, aktív szereplőként.

Egressy szerepeiben

Rakodczay Pál alapos kutatásainak eredményeit egy 1300 oldalas, összesen két kötetbe foglalt, hatalmas monográfiában dolgozza fel Egressy színpadi munkásságát. Innen tudható, hogy élete során 358 szerepet játszik, és megközelítően 2500 estén játszik összesen. A Bánk

bánt 36-szor, Hamletet 79-szer, Lear királyt 56-szor, Brankovics Györgyöt 60-szor játssza a számtalan egyéb szerepei mellett, amely adatok a hatalmas munkabírását oly jól jellemzik. 1859-ben, túl az ötvenedik életévén, és sikerei dacára, napi anyagi gondokkal küzd. 300 forint fizetésemelésért folyamodik, amelyet elutasítanak. megválnak a színházról és vidéki fellépőkörútba kezd. Jórészt az ország lakossága ekkor ismeri meg az érett Egressy játéka kapcsán Egressy nevét ismét. Számos városban vállal fellépéseket, amelyek kapcsán ünneplik, az ország egyes számú férfi-színészeként emlegetik. Aztán visszakerül a színházához ismét, megadván a korábban kért fizetésemelését.

Egressy az ember

Kassai Vidor, aki nagy tisztelője, de jól ismeri is, találó leírást ad emberi mivoltáról: "... egyik estén Egressy (bár nem működött) fölment a színházhoz. Mint rendesen, önmagába volt mélyedve s vasbotját forgatta kezében, melyet karhűdése miatt hordott. Bement az öltözőszobába, de alig szólott valamit. Néhány percnyi időzés után ezen szavakkal indult kifelé: "többet tudok, mint egész Anglia!" A küszöbön visszafordult s előbbi mondatát hangsúlyozva, így egészítette ki: "Shakespeare-t kivéve!" Ezzel távozott. Ez a megnyilatkozás erősen jellemzi Egressy határtalan becsvágyát, egyszersmind önértetének talántán némi túltengését is. Nem tudom. Próbák előtt, vagy szünetek alatt a színház udvarán szokott olykor, szerepével terhesen, föl s alá járkálni. Ilyen alkalommal szólt a többiekhez Benkő Kálmán (a Nemzeti Színház könyvtárosa) Egressyre célozva: "nézzétek a vén sast, most szólítsa meg, aki meri" Úgy járt-kelt ilyenkor, mint Coriolan, ezt különben is a legjobb szerepének tartották némelyek. Volt is rajta, színpadon kívül is, sok önértetes, méltóságos magatartás, ez kissé távol tartotta tőle az embereket, ezáltal mintegy elkülönítette magát tőlük. Ezt némelyek póznak mondták, én nem. Én eltekintve attól, hogy sokaknak fölötte állott s többnyire gondolatokba volt elmélyedve, inkább pátosznak mondhatom azt, melyből magasan szárnyaló eszményi iránya nem engedte őt kiközökenteni és melyben oly lelki gyönyörrel időzött..."

Egressy a lapszerkesztő

1860-ban színészeti lapot alapít. Magyar Színházi Lap címmel, amelynek célja: "Tanulmányozni a színművészetet, ennek körében tisztázni az ízlést, fogalmat és nézeteket, érvényre juttatni az igazat és nemest, s kellő világításba helyezni mindazt, ami a művészet ismeretére és gyakorlatára tartozik." Teljes szívvel veti bele magát a lapszerkesztésbe, levelezésben áll a fél világgal a lap kapcsán. Tompa Mihálytól kér és kap verseket, Csernátorny Lajos, Kossuth titkára, Edinburghból ír tanulmányokat a lap számára, Rónay Jácint az angolszász-színművészet fejlődéséről ír elemzéseket, és küld Londonból, a számos hazai publicisztika mellett is. Ám a lap nem rentábilis minden pozitív voltával egyetemben. A birtokok elvesztését jelentő kártyaadósság jobban dívik az urak körében semmint, hogy a magyar színjátszás, elvesztett vagyonaik töredékét kitevő támogatása, egyszer is megfordulna a fejükben. Ez a szemlélet szinte első perctől fogva végigkíséri a magyar kultúra újkori fejlődését. Kártyaadósságok kontra magyar kultúra támogatása, azok körében akik megengedhetnek tucatnyi könyvkiadást jelentő összegek elkaszinózását, akár egyetlen este.

Kezdeményezésére megalakul a színtanoda, 1865. január 11.

1864. június 20-án Scribe: Egy pohár víz Bolingbroke szerepét játssza, ki tudja már hányadszor, ezen a füllelten meleg nyárestén. Napok óta nem érzi jól magát, de a hőségnek tudja be. Aztán az előadás során rosszul lesz több hullámban is, bizonytalanság fogja, mozgáskoordinációs problémák jelentkeznek nála, de végigcsinálja az előadást. Hazamegy, és otthon aztán összeesik, agyvérzés éri. Tudatánál van végig, de az agygyörcs nehezen oszlik fel benne. Majd fél esztendeig tart nála a feljavulás. Talán orvosi szempontból szerencsés

kimenetelű a balesete, hisz ma ezrek nem tudnak felgyógyulni belőle, ő ha nem is maradék nélkül, de sikerrel felgyógyul bajából. Gyógyulásának ideje alatt belefog régi álmának megvalósításába, és színtanoda létrehozásán fáradozik. Talán betegsége is hozzájárul ahhoz, hogy tekintélye minden korábbit felülmúlóan megnőjön. Ennek a tekintélyének köszönhetően a tanoda 1865. január 11-én sikeresen megnyílik. Első tanárai: Egressy Gábor, Szigeti József, és Gyulai Pál! Éveken át dolgozott egy színészeti tankönyvön, amely a nyitás kapcsán jelenik meg először. "A színészet könyve" - az első magyar nyelven íródott színészképzéssel foglalkozó tankönyv, amely a székfoglaló beszédének alapja a Kisfaludy Társaságban. Sokféle tankönyv készült, de a magyar színművészet első tankönyve, Egressy Gábor féle, "A színészet könyve" több mint 100 esztendőn keresztül jól szolgálta a magyar színjátszást.

Egressy munkásságának kiegészítő ágai

Páratlan sokoldalúságát bizonyítja, hogy számos művet fordított le, a magyar színpadokon történő megjelenés fontosságát szem előtt tartandó. Goethe Clavigoját, Shakespeare-től a Macbethet, A makrancos hölgyet, a Coriolanust, a IV. Henrik első részét magyarítja, a Tévedések vígjátékát (az utóbbi hármát társfordítóként), átdolgozott több Shakespeare- és Schiller-fordítást is munkája során. Fia elmondása szerint bár gyakorta szerepel rendezőként is a címlapokon, nem szeret rendezni. Ő az első színész, aki komoly versszavalással él, több ilyen estélyen szavalatával vív ki elismerést hallgatóságából, és első komolytudású színészpedagógusunknak is ő tekinthető.

Egressy halála

1865. január 20-án lép először betegsége óta színre. A kritika döbbenettel nézi, mert játéka a betegsége hatására sokkalta haloványabb, erőtlenebb, mint volt annak előtte. Dikcióján érezni a változást leginkább, erőtlenné váló hangja csak nehezen erősödik vissza előadásról-előadásra. Ettől függetlenül a közönség kirobbanó nagy tapsorkánnal fogadja, nagy ünnepléssel köszöntik, és lelkes éljenzések közepette merít erőt a következő szerepekre. Sőt még vidéki vendégszereplést is vállal, családjának őszinte aggodalmára. Új betanulással eljuttassa Duvalt, a Kaméliás hölgyben, és Párizsi szegényekben Planterose szerepét. Aztán újra egy nyáresti fellépés, 1866. június 30-án. Régi sikerdarabját tűzik műsorra, a Brankovicsot. Kinn az utcán és benn a színházban rettenetes hőség, valósággal áll a levegő, még este sem mozdul. Egressy vidáman jön az előadásra. Maszkol, beöltözik és a három felvonásos darab két felvonása már le is ment hamar. A harmadik felvonás kulcsjelenetében, amikor Brankovics elé vezetik két megvakított fiát, rosszul lesz, ráesik az egyik Brankovics fiút alakító Lendvayné Fánicsy Ilkára. "Fiam rosszul vagyok" - mondja utoljára, és a földre rogyott Brankovics előtt leeresztik a függönyt a valóságban is. Szigligeti Ede berohan a színre, a leeresztett függöny mögött és érzi, eljött Egressy utolsó felléptének ideje. Lefújja az előadást hivatalosan is, ott a színpad közepén, majd kilép a közönség elé és bejelenti az előadást nem folytathatják. Egressy hazaviszi. Eszméletlen állapotban van, furcsán lélegzik, amely inkább hörgésre emlékeztet. Otthon egy percre feleszmél, de nem tud beszélni, tekintete a búcsúzó emberé. Az óra alig közeledik éjfélhez, amikor egyszer csak nem mozdul, a többi néma csend.

Egressy jelentősége

Egressy halálával a Nemzeti Színház első nagy művész nemzedékének utolsó tagja távozik el, hogy helyet adjon a későbbi nagy nemzedékek számára. "Nagy mimikus, örökké hangzó accentus a szavalat világában, tudósa éppúgy, mint gyakorlója művészetének, eredeti magyar

szellem, a magyar szellem legnagyobbjai, férfi honfitársai közt. Nem jöhet oly időszak a színpadon, mely működését elhomályosítsa" - írja nagy tisztelője és monográfusa Rakodczay Pál.

A rajongó tanítvány, és kolléga Kassai Vidor: "... Az ő génuszát a legtöbb más jeleséhez úgy hasonlítom, mint két különböző erejű madár repülését. Az egyik gyors, könnyű röptű, hamar magasra jut és ott vagy elfárad, vagy nem tartja szükségesnek föllebb jutni - megáll, vagy leereszkedik - ez nem Egressy Gábor. Az ő madara lassan, lassan, de folyton emelkedett. Amikor amaz a magasban megállt, vagy már tán lefelé ereszkedett, ő még mindig csak emelkedett. Az ő számára a leereszkedés nem létező valami volt. Amikor összeesett, még akkor sem bocsátkozott le. Őt a halál se bírta sem lehívni, sem lehozni, utána kellett, hogy menjen és onnan a magosból zuhintotta alá."

Izsó Miklós Egressy mellszobra

Még életében, 1860-körül, Izsó Miklós, tehetséges magyar szobrászunk, ki Münchenből tér haza ezidőben, saját költségén elkészíti Egressy Gábor mellszobrát, amelyet saját kezűleg farag ki carrarai márványból. Arany János, és Tóth József mellszobraival egyetemben készíti a hiteles portrait-kat, amelyeket csak később vásárol a magyar állam, és helyeztet el a Nemzeti Múzeum panteonjában.

Sírja

A nagy és halhatatlan Egressy Gábor sírja háborítatlan a Kerepesi Temető, 29/1-2-9 jelzésű parcellájánál található. Felirata alapján: Egressy Gábor / Egeresi Galambos Gábor/ Vele: Sajószentpéteri Szentpétery Zsuzsanna (a felesége, színművésznő, énekesnő) 1816-1888. Tisztelt olvasó! Helyezzük el a megemlékezés jelképes és valós virágát rá küzdelmes életére emlékezve, ünnepelve és megtisztelve a magyar színháztudás első napszámosait.

Szakirodalom:

- Galgovics Tamás: Egressytől Sinkovitsig - Palatinus Könyvkiadó, Bp., 2002.
- Magyar Színházművészeti Lexikon - Akadémiai Kiadó, Bp., 1994.
- Kerényi Ferenc: A vándorszínésztől a Nemzeti Színházig - Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1987.
- Talpassy Tibor: A magyar színháztudás hőskora - Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp. 1983.
- Hont-Staud: Színházi kislexikon - Gondolat Kiadó, Bp., 1969.
- Körtvélyes Á.: Egressy Gábor iratai az Országos Levéltárban - 1957.
- Staud Géza szerk.: Nagy Magyar Színészek - Bp., 1957).
- László Anikó szerk.: Magyar Játékszín - Művelt Nép Kiadó, Bp., 1954.
- Kerényi F.: Tizenegy esztendő Egressy Gábor életéből (1837-1848), E. G. válogatott cikkei.
- Pukánszky Kádár Jolán: A Nemzeti Színház százéves története I-II. - Bp., 1938-1940.
- Kassai Vidor emlékezései - A Magyar Könyvbarátok kiadása, 1935.
- dr. Németh Antal: Színházi Lexikon - Győző Andor Kiadása, Bp., 1930.
- Kéky Lajos: A nagy magyar jellemszínész triász - Új Magyar Szemle, 1921.
- Rakodczay Pál: Egressy Gábor élete és kora I-II. Bp., 1911.
- Váradi Antal: Egressy mint Shakespeare színész, - Magyar Shakespeare tár, 1909.
- Egress Ákos: Egressy a budapesti Nemzeti Színház első éveiben - Uránia, 1906. évf.
- E. Kovács Gyula: Egressy halála - Budapesti hírlap 1895. 100. sz.

- Mitrovics Gyula: Egressy Gábor - Budapesti Szemle, 137. k.
- Szigligeti Ede: Egressy Gábor emlékezete - 1869.
- Váradi Antal: Egressy emlékezete - Kisfaludy Társaság Évl. 43. k.

Művei:

- Egressy Gábor törökországi naplója - Pest, 1851.
- Egressy Gábor: A színészet könyve - Pest, 1866.
- Egressy Gábor emléke - Saját műveiből rendezték fiai, Pest, 1867.
- Egressy Gábor: A színészet iskolája (1879, 1889);
- Egressy Gábor válogatott cikkei (1838-1848) - 1980, hasonmás kiadás
- Egressy az irodalomban:
- Petőfi Sándor: Egressy Gáborhoz - vers
- Egressy Etelka - vers
- Arany János: Egressy Gábornak - vers
- Ignác Rózsa: Róza leányasszony - regény, Bp., 1942.
- Németh László: Petőfi Mezőberényben - történeti dráma, Bp., 1963.